قىساستا ھاياتلىق بار

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلۡقِصَاصُ فِي ٱلۡقَتۡلَى ۖ ٱلۡحُرُّ بِٱلۡحُرِّ وَٱلۡعَبۡدُ بِٱلۡعَبۡدِ
وَٱلۡأُنثَىٰ بِٱلۡأُنثَىٰ ۚ فَمَنۡ عُفِيَ لَهُۥ مِنۡ أَخِيهِ شَيۡءٞ فَٱتِّبَاعُۢ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَأَدَآءٌ إِلَيۡهِ بِإِحۡسَٰنٖ ۗ ذَٰلِكَ
تَخۡفِيفٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَرَحۡمَةٞ ۗ فَمَنِ ٱعۡتَدَىٰ بَعۡدَ ذَٰلِكَ فَلَهُۥ عَذَابٌ أَلِيمٞ ١٧٨ وَلَكُمۡ فِي
ٱلۡقِصَاصِ حَيَوٰةٞ يَٰٓأُوْلِي ٱلۡأَلۡبَٰبِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ١٧٩ ﴾

﴿ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى، ھۆر ئادەم ئۈچۈن ھۆر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قىساس ئېلىنىدۇ. قاتىل ئۈچۈن (دىنىي) قېرىندىشى تەرىپىدىن بىرنەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەت ئېلىشقا رازى بولۇپ قىساس ئېلىشتىن ۋاز كەچسە، ئۇ، جىنايەتچىدىن دىيەتنى) چىرايلىقچە تەلەپ قىلىشى لازىم، (جىنايەتچىمۇ دىيەتنى) ياخشىلىقچە (يەنى كېچىكتۈرمەستىن، كېمەيتىۋەتمەستىن تولۇق) بېرىشى لازىم. بۇ (ھۆكۈم) پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن (سىلەرگە بېرىلگەن) يېنىكلىتىشتۇر ۋە رەھمەتتۇر. شۇنىڭدىن كېيىن (يەنى دىيەتنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن)، چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن (يەنى قاتىلنى ئۆلتۈرگەن) ئادەم قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ. ئى ئەقىل ئىگىلىرى! سىلەرگە قىساستا ھاياتلىق بار (يەنى كىشى بىراۋنى ئۆلتۈرگەن تەقدىردە ئۆزىنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇ، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن يانىدۇ، شۇنىڭ بىلەن، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، ئۇ ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەممۇ ئۆلۈشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ). (ناھەق قان تۆكۈشتىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن (قىساس يولغا قويۇلدى)﴾.

ــ سۈرە بەقەرە 178 ـ 179 ــ ئايەت.

سۆزلۈكلەر تەھلىللىرى

كُتِبَ: (پەرز قىلىندى)، ئۇ، پۈتۈلدى، يېزىلدى، پەرز قىلىندى دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ.

ئىمام فەررا مۇنداق دەيدۇ: «قۇرئاندىكى ”كۇتىبە“ نىڭ ھەممىسى پەرز قىلىندى، دېگەن مەنىدە كېلىدۇ.»[1]

[1] ئىمام فەررانىڭ «قۇرئاننىڭ مەنىلىرى» ناملىق كىتابى، 1 ـ جىلد، 110 ـ بەت.

ٱلْقِصَاصُ: (قساس ئېلىش)، ئۇ، بىرىنىڭ قىلغان ئىشىغا ئوخشاش ئىش قىلىش، دېگەن مەنىدە كېلىدۇ.

ٱلْقَتْلَى : (ئۆلتۈرۈلگەنلەر)، ئۇ «ئەلقەتىيل» نىڭ كۆپلۈك ئىشلىتىلىشى بولۇپ، مۇزەككەرلىك ۋە مۇئەننەسلىكتە ئوخشاش ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەسلى سۆز تومۇرى «ئەلقەتل» بولۇپ، تەندىن جاننى چىقىرىۋېتىش دېگەن مەنىدە كېلىدۇ.

عُفِيَ: (كەچۈرۈم قىلىنىش)، ئۇنىڭ ئەسلى سۆز تومۇرى «ئەلئەفۋۇ» بولۇپ، كەچۈرۈش، ئەپۇ قىلىش، گەردەندىن ساقىت قىلىش دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. ئايەتتىكى مەنىسى: ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەت ئېلىشقا رازى بولۇپ قساس ئېلىشتىن ۋاز كەچسە، دېگەنلىك بولىدۇ.

فَٱتِّبَاعٌۢ بِٱلْمَعْرُوفِ: (چىرايلىق تەلەپ قىلىش لازىم)، يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەتنى يۇمشاقلىق ۋە چىرايلىق رەۋىشتە تەلەپ قىلىشى لازىم. جىنايەتچىمۇ دىيەتنى كېچىكتۈرمەستىن، كېمەيتىۋەتمەستىن، ئەسكىلىك قىلماستىن ياخشىلىقچە تولۇق بېرىشى لازىم.

فَمَنِ ٱعْتَدَىٰ: (چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن)، يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەتنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن قاتىلقا زۇلۇم قىلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتسە، الله نىڭ دەرگاھىدا قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

ٱلْأَلْبَٰبِ: (ئەقىل)، ئۇ «لۇببۇ» نىڭ كۆپلۈك ئىشلىتىلىشى بولۇپ، ئەقىل دېگەن مەنىدە كېلىدۇ.

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەنىسى

الله تائالا مەزكۇر ئايەتلەردە مۇنداق دەيدۇ: ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگۈچى ئۈچۈن ئۆلتۈرگۈچىدىن قىساس ئېلىشىڭلار سىلەرگە پەرز قىلىندى. سىلەرنىڭ بەزىڭلار بەزىڭلارغا ھەرگىز زۇلۇم قىلمىسۇن. ئەگەر ھۆر ئادەم ھۆر ئادەمنى ئۆلتۈرسە، ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ قىساسى ئۈچۈن سىلەرمۇ شۇ ھۆر ئادەمنى ئۆلتۈرۈڭلار. ئەگەر قۇل قۇلنى ئۆلتۈرسە، سىلەرمۇ شۇ قۇلنى ئۆلتۈرۈڭلار. ئەگەر ئايال كىشى ئايال كىشىنى ئۆلتۈرسە، سىلەرمۇ شۇ ئايالنى ئۆلتۈرۈڭلار.

دېمەك، ئادالەت ۋە باراۋەرلىكنى بەرپا قىلغان ئاساستا قىساس ئۈچۈن ئوخشاش كىشىنى ئۆلتۈرۈڭلار. ئاراڭلاردا يۈز بېرىۋاتقان زۇلۇمنى تەرك ئېتىڭلار. بىر ھۆر ئادەم ئۈچۈن بىرقانچە ھۆر ئادەملەرنى، قۇل ئۈچۈن ھۆرنى، ئايال كىشى ئۈچۈن ئەر كىشىنى ئۆلتۈرۈدىغان ئىشنى قىلماڭلار. ئۇنداق قىلىش ھەقىقەتەن زۇلۇم ۋە تاجاۋۇز قىلغانلىق، ئۈستۈنلۈك تەلەپ قىلغانلىق ۋە ھەددىدىن ئاشقانلىق ھېسابلىنىدۇ.

www.munber.org

ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى ئۆلتۈرگۈچىنى ئەپۇ قىلىپ، ئۇنىڭدىن قىساس ئالماي، قىساسنىڭ ئورنىغا دىيەتنى قوبۇل قىلسا، دىيەت تەلەپ قىلغۇچى دىيەتنى ھەددىدىن ئاشماستىن ۋە قوپاللىق قىلماستىن، چىرايلىقچە تەلەپ قىلسۇن. دىيەت تۆلىگۈچىمۇ ئۇنى ئارقىغا سوزماستىن ۋە كېچىكتۈرۈۋەتمەستىن چىرايلىقچە ئادا قىلسۇن.

ئى مۆمىنلەر! قىساس ئېلىشنى ئەپۇ قىلىپ دىيەتنى قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت مەن سىلەرگە بەلگىلەپ بەرگەن ئەنە شۇ ھۆكۈم پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن بولغان يەڭگىللىك ۋە رەھمەتتۇر. ئۇ سىلەردىن ئىلگىرى ئۆتكەن يەھۇدىيلارغا بەلگىلىگەن ھۆكۈمنىڭ دەل ئەكسىچە بولغان ھۆكۈمنى بەلگىلەش ئارقىلىق سىلەرگە بولغان مەرھەمىتىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن قىساس ئېلىش ھۆكمىنى سىلەردىن ئەپۇ قىلىپ دىيەت قوبۇل قىلىش ھۆكمىگە يەڭگىللىتىپ بەردى. يەھۇدىيلارنىڭ شەرىئىتىدە بولسا پەقەت قىساس ئېلىش ھۆكمىلا بار ئىدى.

سىلەردىن كىمكى دىيەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆلتۈرگۈچىگە تاجاۋۇز قىلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتسە، ئۇ الله نىڭ دەرگاھىدا قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئۆلتۈرگۈچىدىن پۇل ـ مال ئېلىپ ئۇنىڭغا ئامانلىق بەرگەندىن كېيىن بۇ ۋەدىسىنى بۇزۇپ ۋە ئۆلتۈرگۈچىگە خىيانەت قىلىپ ئېغىر گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولىدۇ.

ئى ئەقىل ئىگىلىرى! مەن سىلەرگە بەلگىلىگەن قىساس ئېلىشتىن ئىبارەت ھۆكۈمدە ھاياتلىق بار. چۈنكى، كىشى بىراۋنى ئۆلتۈرگەن تەقدىردە ئۆزىنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇ، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن يانىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، ئۇ ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەممۇ ئۆلۈشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ، ئادەملەرنىڭ ھاياتى قوغدىلىپ قالىدۇ ۋە ئۇلار ئۆز جانلىرىدىن ئەمىن بولىدۇ.

ئەنە شۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى الله نىڭ ھۆكمىدۇر ۋە توغرا دىنىدۇر. بۇ دىن ئىنسانلارنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالىدۇ، ئۇلارغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەت بېغىشلايدۇ.

نازىل بولۇش سەۋەبلىرى

1 ـ بۇ ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ھەققىدە قەتادىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كىشىلەر بىر ـ بىرىگە زۇلۇم قىلاتتى ۋە شەيتانغا ئىتائەت قىلاتتى. كۈچى بار بىرەر قەبىلىنىڭ قۇلى باشقىلارنىڭ قۇلىنى ئۆلتۈرۈۋەتسە، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ باشقىلارغا بولغان ئارتۇقچىلىقىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن: بىز بۇ قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن پەقەت ھۆر ئادەمنى ئۆلتۈرىمىز، دەيتتى. ئەگەر ئۇلاردىن بىر ئايال باشقا قەبىلىلەردىن بىر ئايالنى ئۆلتۈرۈۋەتسە، ئۇلار: بىز بۇ ئايالنىڭ قىساسى ئۈچۈن پەقەت ئەر

كىشىنى ئۆلتۈرۈمىز، دەيتتى. شۇڭا اللہ تائالا: ﴿ھۆر ئادەم ئۈچۈن ھۆر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قساس ئېلىنىدۇ﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.»[1]

2 ـ سەئىد ئىبنى جۇبەير رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «جاھىلىيەت دەۋرىدە ئىسلام كېلىشتىن ئازراق ئىلگىرى ئەرەب قەبىلىلىرىدىن ئىككى قەبىلە ئۇرۇشۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۆلتۈرۈلگەنلەر ۋە يارىدار بولغانلار بار ئىدى. ھەتتا ئۇلار قۇللار بىلەن ئاياللارنىمۇ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولۇپ، بىر ـ بىرىدىن بۇلارنىڭ قساسىنى تېخى ئالماي تۇرۇپ ئىسلام دىنىغا كىرگەن ئىدى.

بۇ ئىككى قەبىلىنىڭ بىرى كۈچ ۋە بايلىق جەھەتتە يەنە بىرىدىن ئۈستۈن بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىدىن ئۆلتۈرۈلگەن قۇلنىڭ ئورنىغا رەقىبى تەرەپتىن ھۆر ئادەم، ئايالنىڭ ئورنىغا ئەر كىشى ئۆلتۈرۈلمىگىچە رازى بولمايمىز، دەپ قەسەم ئىچىشكەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن اللہ ئۇلار ھەققىدە: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى...﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى.»[2]

تەپسىرنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتىلىرى

1 ـ اللہ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتىگە ئالاھىدە مەرھەمەت قىلىپ قساستا دىيەتنى قوبۇل قىلىش ھۆكمىنى بەلگىلىدى. بۇ ھۆكۈم تەۋراتنىڭ ھۆكۈملىرىدە يوق ئىدى.

ئىمام بۇخارى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «ئىسرائىل ئەۋلادى ئىچىدە قساس ئېلىش ھۆكمى بار، دىيەت ئېلىش ھۆكمى يوق ئىدى. اللہ تائالا بۇ ئۈممەتكە خىتاب قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى، ھۆر ئادەم ئۈچۈن ھۆر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قساس ئېلىنىدۇ. قاتىل ئۈچۈن (دىنىي) قېرىندىشى تەرىپىدىن بىرنەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەت ئېلىشقا رازى بولۇپ قساس ئېلىشتىن ۋاز كەچسە، ئۇ، جىنايەتچىدىن دىيەتنى) چىرايلىقچە تەلەپ قىلىشى لازىم، (جىنايەتچىمۇ دىيەتنى) ياخشىلىقچە (يەنى كېچىكتۈرمەستىن، كېمەيتىۋەتمەستىن تولۇق) بېرىشى لازىم. بۇ (ھۆكۈم) پەرۋەردىگارىڭلار تەرىپىدىن (سىلەرگە بېرىلگەن) يېنىكلىتىشتۇر ۋە رەھمەتتۇر﴾ چۈنكى، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە پەقەت قساس ئېلىش پەرز ئىدى. ﴿شۇنىڭدىن كېيىن (يەنى

---

[1] ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 1 ـ جىلد، 173 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 226 ـ بەت. ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىير فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 180 ـ بەت. ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 103 ـ بەت.

[2] ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 1 ـ جىلد، 172 ـ بەت. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 209 ـ بەت. ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 104 ـ بەت.

www.munber.org

دىيەتنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن)، چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن (يەنى قاتىلنى ئۆلتۈرگەن) ئادەم قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾ »[1].

2 ـ اللہ تائالا: ﴿سىلەرگە قىساستا ھاياتلىق بار...﴾ دېدى.

زۇجاج مۇنداق دەيدۇ: « ئەگەر كىشى بىراۋنى ئۆلتۈرگەن تەقدىردە ئۆزىنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇ، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن يانىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، ئۇ ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەممۇ ئۆلۈشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ. چۈنكى، ئۇ قىساس تۈپەيلىدىن ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن يانىدى. »[2]

3 ـ بۇ ئايەت ئۆزىنىڭ ناھايىتى قىسقا بولۇشىغا قارىماي قىساسنىڭ ھېكمىتىنى ئىنتايىن جانلىق ۋە راۋان ئۇسلۇب بىلەن بايان قىلدى. بۇ ئايەت قۇرئان كەرىمنىڭ ئەڭ بالاغەتلىك ئايەتلىرىدىن بىرى دەپ نام ئالغان.

شەرىئەت ھۆكۈملىرى

بىرىنچى ھۆكۈم

ھۆر ئادەم قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن، مۇسۇلمان زىممىنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلەمدۇ؟

قۇلنى ئۆلتۈرۈپ قويغان ھۆر ئادەم، زىممىنى ئۆلتۈرۈپ قويغان مۇسۇلمان شۇ ئىككىسىنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلەمدۇ ياكى ئۆلتۈرۈلمەمدۇ دېگەن مەسىلىدە فىقھشۇناسلار مۇنداق قاراشلارغا كەلگەن:

مالىكى، شافىئىي ۋە ھەنبەلىي مەزھەبىدىكىلەردىن ئىبارەت كۆپچىلىك ئۆلىمالار ھۆر ئادەم قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن، مۇسۇلمان زىممىنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەيدۇ، دەپ قارايدۇ.

ھەنەفىي مەزھەبىدىكىلەر: ھۆر ئادەم قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن، مۇسۇلمان زىممىنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ دەلىللىرى

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرىغا قۇرئان كەرىمدىن، سۈننەتتىن ۋە ئەقلىي دەلىللەردىن دەلىل كۆرسىتىدۇ:

[1] بۇ ھەدىسنى ئىمام بۇخارى ۋە نەسائى رىۋايەت قىلغان. ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 110 ـ بەت. ئىمام سۇيۇتىنىڭ «ئەددۇررۇل مەنسۇر» ناملىق كىتابى، 1 ـ جىلد، 173 ـ بەت.
[2] ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسير فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 181 ـ بەتتىن نەقىل قىلىنغان.

1 ـ قۇرئان كەرىمدىن كەلتۈرگەن دەلىل بولۇپ، الله تائالا: ﴿ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾ دېدى. الله تائالا قىساس ئېلىشتا باراۋەرلىكنى پەرز قىلدى، ئاندىن بۇ باراۋەرلىكنى ئوچۇق بايان قىلىپ مۇنداق دېدى: ﴿ھۆر ئادەم ئۈچۈن ھۆر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قىساس ئېلىنىدۇ.﴾

ھۆر ئادەم ھۆر ئادەمگە، قۇل قۇلغا، ئايال ئايالغا باراۋەر بولىدۇ. گويا الله تائالا: ئەگەر قاتىل ئۆلتۈرۈلگۈچىگە باراۋەر بولسا، ئۇنى ئۆلتۈرۈڭلار دېگەندەك قىلىدۇ.

كۆپچىلىك ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ھۆر ئادەم بىلەن قۇلنىڭ ئوتتۇرىسىدا، مۇسۇلمان بىلەن كاپىرنىڭ ئوتتۇرىسىدا باراۋەرلىك يوق. شۇڭا ھۆر ئادەم قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن، مۇسۇلمان كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەيدۇ.

2 ـ سۈننەتتىن كەلتۈرگەن دەلىل بولۇپ، ئىمام بۇخارى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: « مۇسۇلمان كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەيدۇ.»

3 ـ ئەقلىي دەلىل بولۇپ، ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: قۇل قۇللۇق سەۋەبىدىن مال ـ ماتاغا ئوخشايدۇ. كاپىر ھەددىدىن ئېشىپ كۇپۇرلۇق قىلغانلىقى سەۋەبىدىن ھايۋانغا ئوخشايدۇ. الله تائالا: ﴿الله نىڭ نەزىرىدە ھايۋانلارنىڭ ئەڭ يامىنى كۇفرىدا چىڭ تۇرغانلاردۇركى، ئۇلار ھەقىقەتەن ئىمان ئېيتمايدۇ﴾[1] دەيدۇ. شۇنداق ئىكەن مۆمىن كاپىرغا قانداق باراۋەر بولىدۇ، قانداق قىلىپ ئۇ كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلسۇن؟!

ھەنەفىي مەزھەبىدىكىلەرنىڭ دەلىللىرى

ھەنەفىي مەزھەبىدىكىلەر ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرىغا بىرقانچە دەلىل كۆرسەتكەن بولۇپ، تۆۋەندە ئۇنى قىسقىچە بايان قىلىمىز:

1 ـ الله تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى...﴾ دېگەن سۆزى بولۇپ، ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: الله تائالا بۇ ئايەتنىڭ بېشىدا قاتىلنى ئۆلتۈرۈشنى پەرز قىلدى. بۇ ھۆكۈم ئاممىباب بولۇپ، مەيلى قاتىل ھۆر ئادەم ياكى قۇل بولسۇن، مەيلى مۇسۇلمان ياكى زىممى بولسۇن ھەممە قاتىلنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەمما الله تائالانىڭ: ﴿ھۆر ئادەم ئۈچۈن ھۆر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قىساس ئېلىنىدۇ﴾ دېگەن سۆزى پەقەت جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە قىلىدىغان زۇلمىنى بىكار قىلىش ئۈچۈندۇر. چۈنكى، ئۇلار زۇلۇمدا ھەددىدىن ئېشىپ ۋە ئەزۋەيلەپ بىر ھۆر ئادەم ئۈچۈن بىرقانچە ھۆر ئادەملەرنى، قۇل ئۈچۈن ھۆر ئادەمنى، ئايال ئۈچۈن ئەرنى ئۆلتۈرەتتى. شۇڭا الله تائالا ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بۇ زۇلۇمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، باشقا ئادەملەردىن ئەمەس، پەقەت قاتىلدىن قىساس

[1] سۈرە ئەنفال 55 ـ ئايەت.

www.munber.org

ئېلىشنى تەكىتلىدى. يۇقىرىدا بايان قىلىنغىنىدەك، بۇ مەزمۇننى ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبىدىنمۇ چۈشۈنىۋالغىلى بولىدۇ.

2 ـ ئۇلار ئاللاھ تائالانىڭ سۈرە مائىدەدىكى: ﴿ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى) غا تەۋراتتا شۇنداق بەلگىلىدۇقكى، جانغا جان (يەنى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەن ئۆلتۈرۈلىدۇ)...﴾[1] دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت ئۆلتۈرۈلگەن ھەممە ئادەملەر ئۈچۈن قىساس ئېلىشنىڭ ۋاجىپلىقىنى ئامىباب ھالدا كۆرسىتىدۇ، بىزدىن ئىلگىرىكىلەرنىڭ شەرىئىتىدە بەلگىلەنگەن ھۆكۈم مەنسۇخ قىلىنمىغان بولسىلا، ئۇ بىزگىمۇ بەلگىلەنگەن ھۆكۈم ھېسابلىنىۋېرىدۇ.

3 ـ ئۇلار يەنە ئاللاھ تائالانىڭ: ﴿كىمكى ناھەق ئۆلتۈرۈلىدىكەن، (قاتىلدىن قىساس ئېلىش، يا دىيەت ئېلىش، يا كەچۈرۈم قىلىش) ھوقۇقىنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسىنىڭ قولىدا قىلدۇق﴾[2] دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئايەت مەيلى قۇل ياكى ھۆر ئادەملەر بولسۇن، مەيلى مۇسۇلمان ياكى زىممى بولسۇن ناھەق ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ۋە قىساس ئېلىش ھوقۇقى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسىنىڭ قولىدا قىلىنىدۇ.

4 ـ ئۇلار يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قېنى باراۋەردۇر. ئۇلارنىڭ ئامانلىقتا ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئۇلاردىن ئەڭ تۆۋەن تەبىقىدىكى كىشىمۇ تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىدىن باشقىلارغا بىر قولدەك قارشى تۇرىدۇ» دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىپ: قۇل ھۆر ئادەم بىلەن ئوخشاشتۇر، دەپ قارايدۇ.

5 ـ ئۇلار يەنە: «كىمكى قۇلىنى ئۆلتۈرسە، بىزمۇ ئۇنى ئۆلتۈرىمىز. كىمكى قۇلىنىڭ بىرەر ئەزاسىنى كېسىۋەتسە، بىزمۇ ئۇنىڭ شۇ ئەزاسىنى كېسىۋېتىمىز. كىمكى قۇلىنى ئاختا قىلىۋەتسە، بىزمۇ ئۇنى ئاختا قىلىۋېتىمىز»[3] دېگەن ھەدىسنى دەلىل قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: بۇ ھەدىس قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن ھۆر ئادەمنىڭ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدىغان ئوچۇق دەلىلدۇر، چۈنكى، ئىسلام ھۆر ئادەم بىلەن قۇلنىڭ ئارىسىنى پەرقلەندۈرمەيدۇ.

6 ـ ئۇلار ئىمام بەيھەقى، ئابدۇراھمان بەيلەماندىن رىۋايەت قىلغان تۆۋەندىكى ھەدىسنىمۇ دەلىل قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر زىممىنىڭ قىساسى ئۈچۈن بىر مۇسۇلماننى ئۆلتۈرگەن ۋە: «مەن زىممىلار بىلەن بولغان ئەھدىگە ۋاپا قىلىدىغان كىشىنىڭ ئەڭ ئەۋزىلىمەن» دېگەن[4].

---

[1] سۈرە مائىدە 45 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[2] سۈرە ئىسرا 33 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] بۇ ھەدىسنى ئىمام نەسائىي ۋە ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 230 ـ بەت.
[4] ئىبنى سالام مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىس دەلىل بولالمايدۇ، بۇنىڭغا ئوخشاش ھەدىس قان تۆكۈلىدىغان ئىشقا ئۆلگە قىلىنمايدۇ.» ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئىبنى بەيلەمانى دېگەن بۇ كىشىنىڭ ھەدىسى ئاجىز ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ ھەدىسى رىۋايەت قىلغۇچىدىن رىۋايەت

7 ـ ئۇلار مۇنداق دەيدۇ: زىممىنىڭ مىلىنى ئوغرىلىغان مۇسۇلماننىڭ قولىنى كېسىشكە پۈتۈن ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن. بۇ زىممىنىڭ قىساسى ئۈچۈن مۇسۇلماننى ئۆلتۈرۈشنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭدىن قىساس ئېلىش ۋاجىپتۇر. چۈنكى، ئۇنىڭ قېنىنى تۆكۈشنىڭ هاراملىقى ئۇنىڭ مىلىنى ئېلىۋېلىشنىڭ هاراملىقىدىن ئېغىردۇر.

مانا بۇلار ئىككى تەرەپنىڭ دەلىللىرىنىڭ خۇلاسىسى بولۇپ، بىز ئۇنى قىسقىچە بايان قىلدۇق. ئەمەلىيەتتە بولسا بۇ ئىختىلاپنىڭ سەۋەبى ئۆلىمالارنىڭ بۇ ئايەتنى چۈشىنىشتىكى ئوخشىماسلىقىغا قارىلىدۇ.

ھەنەفى مەزھەبىدىكىلەر: بۇ ئايەتنىڭ بېشى ھۆكۈم جەھەتتە يېتەرلىكتۇر، سۆز الله تائالانىڭ: ﴿ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾ دېگەن سۆزىدە تامام بولىدۇ، دەيدۇ.

باشقا ئۆلىمالار: سۆز بۇ يەردە تامام بولمايدۇ، ئۇ الله تائالانىڭ: ﴿...ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قىساس ئېلىنىدۇ﴾ دېگەن يەردە تامام بولىدۇ، ئايەتنىڭ بۇ قىسمى يۇقىرى قىسمىنى بايان قىلىش ئۈچۈن كەلگەن، بۇ ئايەت قىساسنىڭ تۈرلىرىنى ۋە قىسىملىرىنى بايان قىلىدۇ، دەيدۇ[1].

ھەنەفىي مەزھەبىدىكىلەر كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشىغا: سىلەرنىڭ قارىشىڭلارچە بولغاندا ئايال كىشىنى ئۆلتۈرۈپ قويغان ئەر، شۇنداقلا هۆر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغان قۇل ئۆلتۈرۈلمەسلىكى كېرەكمۇ؟ دەپ قارشى چىقىدۇ. چۈنكى، كۆپچىلىك ئۆلىمالار هۆر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويغان قۇل ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن، ئايالنى ئۆلتۈرۈپ قويغان ئەرمۇ شۇ ئايالنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

كۆپچىلىك ئۆلىمالار بۇنىڭغا مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: بۇ ئايەتنىڭ زاهىرى مەنىسى قۇلنىڭ هۆر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەسلىكىنى ئىپادىلەيدۇ، لېكىن بىز ئايەتنىڭ مەنىسىگە قاراپ چىقىپ، قۇل قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلگەن يەردە، ئۇ هۆر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئۆلتۈرۈلىدۇ دەپ قارىدۇق. ئەمما ئەرنىڭ ئايالنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلۈشىگە كەلسەك، بۇ پۈتۈن ئۆلىمالارنىڭ بىرلىكى بىلەن ئىسپاتلانغان مەسىلە. بۇ مەزكۇر ئايەتتىن ئايرىپ قارىلىدىغان يەنە بىر هۆكۈمدۇر. ئەگەر ئۆلىمالارنىڭ بىرلىكى بولمىغان بولسا ئىدى، بىز ئەلۋەتتە ئەر ـ ئايالنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەيدۇ، دەيتتۇق.

قىلغۇچىغا يەتكۈزۈلۈپ رىۋايەت قىلىنغان بولسىمۇ دەلىل بولالمايدۇ، ئەگەر ئۇ ئارىلىقتىكى رىۋايەت قىلغۇچىلارنى چۈشۈرۈپ قويسا ئۇنىڭ ھەدىسى قانداقمۇ دەلىل بولالىسۇن.

[1] بۇ مەسىلىدىكى تەپسىلى دەلىللەر ئۈچۈن ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى ۋە ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى قاتارلىقلارغا مۇراجىئەت قىلىنسۇن.

www.munber.org

شەيخ سايىس ئۆزىنىڭ «ئاياتۇل ئەھكام» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «بۇ مەسىلىدە ئەقىل ئەبۇ ھەنەفىنىڭ قارىشىنى كۈچلەندۈرۈشكە مايىلدۇر. چۈنكى، شافىئىي ۋە مالىكى مەزھەبىدىكىلەر ئايەتتىكى قىساس ھۆكمىدە باراۋەرلىكنىڭ بايان قىلىنغانلىقىنى ئېتىبارغا ئېلىشنىڭ ئورنىغا قىساس ئېلىشنىڭ تۈر ۋە قىسىملىرىنىڭ بايان قىلىنغانلىقىنى ئېتىبارغا ئالغان.

ئۇلار بۇ ھۆكۈمدىن بىر - بىرىگە قارشى ھۆكۈم چىقىرىپ ئەر ئايالنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ، ئايال ئەرنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ، ھۆر ئادەم قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەيدۇ، لېكىن قۇل ھۆر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ دەپ قارىغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇلارنىڭ بۇ ئايەتكە بولغان چۈشەنچىسىنى ئاجىز ئورۇنغا چىقىرىپ قويىدۇ.

ئەمما ئەبۇ ھەنىفەنىڭ بۇ ئايەتكە بولغان چۈشەنچىسىدە مۇنداق ئاجىزلىق يوق. مۇشۇنداق بولغاندا قۇل بىلەن ھۆر ئادەمنىڭ، مۇسۇلمان بىلەن زىممىنىڭ قېنىنىڭ ھارام بولۇشى باراۋەر بولىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ قېنى مەڭگۈ قوغدىلىدۇ.»[①]

كۈچلۈك قاراش

مەن مۇنداق دەپ قارايمەن: ئەبۇ ھەنىفەنىڭ قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن ھۆر ئادەمنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىدىكى قارىشى ئەقلىغا مۇۋاپىقتۇر ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «كىمكى قۇلىنى ئۆلتۈرسە، بىزمۇ ئۇنى ئۆلتۈرىمىز...» دېگەن سۆزى بىلەن كۈچلەندۈرۈلىدۇ. ئىسلام دىنى ھۆر ئادەملەر بىلەن قۇللارنىڭ ئارىسىنى قاننىڭ ھارام بولۇشى جەھەتتە ئوخشاش قىلدى. قۇلنىڭ قېنىنىڭ ھارام بولۇشى ھۆر ئادەمنىڭ قېنىنىڭ ھارام بولۇشىغا، قۇلنىڭ جېنى ھۆر ئادەمنىڭ جېنىغا باراۋەردۇر. شۇڭا قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن ھۆر ئادەم ئۆلتۈرۈلىدۇ.

ئەمما كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن مۆمىننىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە كەلسەك، ئەبۇ ھەنىفەنىڭ بۇ ھەقتىكى قارىشى كۈچلۈك ئەمەس. بۇ مەسىلىدە كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشى كۈچلۈكتۇر. بولۇپمۇ ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان، «كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن مۇسۇلمان ئۆلتۈرۈلمەيدۇ» دېگەن ھەدىسنىڭ دەلىلى ئوچۇق ئىسپاتلانغاندىن كېيىن كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشى كۈچلۈك ھېسابلىنىدۇ.

ئىبنى كەسىر (اللہ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەدىسكە قارشى كېلىدىغان ھەدىس ۋە تەئۋىل توغرا ئەمەس.»[②]

مۆمىن قانداقمۇ كاپىر بىلەن باراۋەر بولسۇن. ئۇنىڭ ئۈستىگە كاپىر اللہ نىڭ دەرگاھىدا ھايۋاندىن بەتتەر ھېسابلىنىدۇ. مۆمىن ياخشى ۋە پاك ئىنساندۇر. اللہ تائالا

[①] شەيخ سايىسنىڭ «ئاياتۇل ئەھكام» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 51 ـ بەت.
[②] ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 209 ـ بەت.

مۇنداق دەيدۇ: ﴿مۇشرىكلار (اللہ نى ئىنكار قىلغانلىقلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئېتىقادى بۇزۇق بولغانلىقلىرى ئۈچۈن) پەقەت نىجىستۇر﴾[1] ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى گەرچە ھارامنىڭ كۆپلۈكى (ئى ئىنسان، ھارامنىڭ كۆپلۈكى) سېنى ئەجەبلەندۈرسىمۇ، ھارام بىلەن ھالال باراۋەر ئەمەس﴾[2] قانداق قىلىپ پاك مۆمىننى نىجىس كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈمىز؟! بۇ مەسىلىدە كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشى كۈچلۈكتۇر[3].

مەن بۇ مەسىلىگە مۇراجىئەت قىلىش جەريانىدا ئاجايىپ نازۇك بىر قىسسىنى ئۇچراتتىم. ئۇنىڭدا شۇنداق دېيىلىپتۇكى، ئىمام ئەبۇ ھەنىفەنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرى بولغان قازى ئەبۇ يۇسۇفنىڭ ئالدىغا بىر مۇسۇلمان بىر زىممى كاپىرنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنلىكى ھەققىدە بىر دەۋا كەپتۇ. ئەبۇ يۇسۇف بۇ دەۋادا بۇ مۇسۇلماندىن قىساس ئېلىشقا ھۆكۈم چىقىرىپتۇ.

بىر كۈنى ئۇ ئولتۇرسا بىر ئادەم كېلىپ بىر پارچە ۋاراقنى تاشلاپ قويۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ ۋاراقتا مۇنۇ بېيتلار يېزىلغان ئىكەن:

ئى كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن مۇسۇلماننى ئۆلتۈرگۈچى!
زۇلۇم قىلدىڭ، ئادىل كىشى زۇلۇم قىلغۇچى بىلەن تەڭ ئەمەس.
ئى باغدات ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كىشىلەر،
سىلەرنىڭ ئۆلىمالىرىڭلار بولسۇن ياكى شائىرلىرىڭلار.
ئىسترجا ئوقۇڭلار ۋە دىنىڭلار ئۈچۈن يىغلاڭلار،
سەۋر قىلىڭلار، ئەجىر سەۋر قىلغۇچىلار ئۈچۈندۇر.
كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن مۇسۇلماننى ئۆلتۈرۈش بىلەن،
قىلدى ئەبۇ يۇسۇف دىنغا زۇلۇم.

شۇنىڭ بىلەن ئەبۇ يۇسۇف خەلىپە رەشىدنىڭ قېشىغا كىرىپ بۇ ئەھۋالنى ئۇنىڭغا يەتكۈزۈپتۇ ۋە بۇ بېيتلارنى ئوقۇپ بېرىپتۇ. خەلىپە رەشىد ئۇنىڭغا: ئوبدان ئويلانغىن، بۇ ئىش بىر پىتنىگە سەۋەبچى بولۇپ قالمىسۇن يەنە، دەپتۇ. ئەبۇ يۇسۇف ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىنى چاقىرتىپ ئۇلاردىن ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ زىممى ئىكەنلىكىنىڭ توغرىلىقىغا ۋە راست ئىكەنلىكىگە دەلىل كەلتۈرۈشنى تەلەپ قىلىپتۇ. ئۇلار دەلىل كەلتۈرەلمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىساسنى بىكار قىلىپ دىيەت تۆلەشكە بۇيرۇپتۇ.

---

① سۈرە تەۋبە 28 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
② سۈرە مائىدە 100 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
③ ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 210 ـ بەت.

www.munber.org

ياخشى بىر مۇنازىرە

ئەبۇ بەكرى ئىبنۇل ئەرەبى ئۆزىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرىدە ياخشى بىر مۇنازىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ھىجرىيىنىڭ 487 - يىلى ئىمام ئەبۇ ھەنىفەنىڭ مەزھىبىدىكى كاتتا ئۆلىمالاردىن ”زۆزەنى“ دەپ تونۇلغان بىر فىقھشۇناس ئالىم ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن مەسجىدى ئەقساغا كەلگەن ئىكەن. بىز ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە مۇقەددەس تاشنىڭ يېنىدا ھازىر بولدۇق.

بۇ يەرگە شەھەردىكى ئۆلىمالار توپلانغان ئىدى. ئۇنىڭدىن كاپىرنىڭ قىساسى ئۈچۈن مۇسۇلمان ئۆلتۈرۈلەمدۇ؟ دەپ سورالدى. ئۇ: قىساس ئېلىش ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ، دەپ جاۋاب بەردى. ئۇنىڭدىن دەلىل كەلتۈرۈش تەلەپ قىلىندى. ئۇ: بۇنىڭ دەلىلى الله تائالانىڭ: ﴿ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾ دېگەن سۆزىدۇر. بۇ پۈتۈن ئۆلتۈرۈلگۈچىلەر ھەققىدە ئاممىباب ھۆكۈمدۇر، دېدى.

ئۇنىڭ بىلەن ئىمام شافىئىينىڭ مەزھىبىدىكى فىقھشۇناس ئالىم ۋە شۇ شەھەرنىڭ ئىمامى ئەتا مەقدىسى مۇنازىرە قىلىپ مۇنداق دېدى: بۇ ئىمام كەلتۈرگەن دەلىل ئۈچ جەھەتتىن دەلىل بولالمايدۇ[①]:

بىرىنچىسى، الله تائالا: ﴿قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾ دېدى. بۇ ئايەتتە مۇسۇلمان بىلەن كاپىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى باراۋەرلىك ئەمەس، جازادىكى باراۋەرلىك شەرت قىلىندى. شەك - شۈبھىسىزكى، كاپىرنىڭ دەرىجىسى ۋە مەرتىۋىسى تۆۋەندۇر.

ئىككىنچىسى، الله تائالا بۇ ئايەتنىڭ ئاخىرىنى بېشى بىلەن باغلاپ، ئاخىرىنى بېشىنىڭ بايانى قىلىپ: ﴿ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى، ھۆر ئادەم ئۈچۈن ھۆر ئادەمدىن، قۇل ئۈچۈن قۇلدىن، ئايال ئۈچۈن ئايالدىن قىساس ئېلىنىدۇ﴾ دېدى. قۇل ئۆزىنىڭ قۇللىقى بىلەن ھۆر ئادەمدىن تۆۋەن تۇرىدىغان يەردە كاپىر ئەلۋەتتە مۇسۇلماندىن تۆۋەن تۇرىدۇ.

ئۈچىنچىسى، الله تائالا: ﴿قاتىل ئۈچۈن (دىنىي) قېرىندىشى تەرىپىدىن بىرنەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا﴾ دېدى. كاپىر بىلەن مۇسۇلماننىڭ ئارىسىدا قېرىنداشلىق مەۋجۇت ئەمەس. مانا بۇ كاپىرنىڭ بۇ ئايەتنىڭ ھۆكمىگە كىرمەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

زۆزەنى بۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ مۇنداق دېدى: مېنىڭ دەلىلىم توغرىدۇر، سېنىڭ ماڭا قارشى كۆرسەتكەن دەلىللىرىڭنىڭ ھەممىسى مەن ئۈچۈن ئېيتقاندا توغرا ئەمەس.

---

① ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 163 - بەت. ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 61 - بەت. ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 2 - جىلد، 206 - بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 - جىلد، 228 - بەت. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 210 - بەت. ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 180 - بەت. ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 166 - بەت. «ئەلفىقھۇ ئەلەلمەزاھىب ئەلئەربەئە» ناملىق كىتاب.

سېنىڭ: اللہ تائالا جازادا باراۋەرلىكنى شەرت قىلدى دېگەن سۆزۈڭگە كەلسەك، مەنمۇ شۇنداق قارايمەن. ئەمما قىساستا كاپىر بىلەن مۇسۇلماننىڭ ئارىسىدا باراۋەرلىك مەۋجۇت ئەمەس دېگەن دەۋايىڭ توغرا ئەمەس. ئۇ ئىككىسى قىساسقا كېرەكلىك بولغان ھارام ھۆكۈمدە باراۋەردۇر. ئۇ بولسىمۇ قان تۆكۈشنىڭ ھاراملىقىدىن ئىبارەت مەڭگۈ سابىت ھۆكۈمدۇر. شەك ـ شۈبھىسىزكى، زىممىنىڭمۇ قېنى قوغدىلىدۇ، مۇسۇلماننىڭمۇ قېنى قوغدىلىدۇ. چۈنكى، ھەر ئىككىلىسى ئىسلام يۇرتىدا ياشايدۇ. بۇنى زىممىنىڭ مېلىنى ئوغرىلىغان مۇسۇلماننىڭ قولى كېسىلىدۇ، دېگەن ھۆكۈممۇ ئەمەلى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ، زىممىنىڭ مېلىنىڭ مۇسۇلماننىڭ مېلى بىلەن باراۋەر ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ بېرىدۇ. شۇنداق ئىكەن بۇ ھۆكۈم ئۇ ئىككىسىنىڭ قېنىنىڭ باراۋەر ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ بېرىدۇ. چۈنكى، مالنى ئوغرىلاش مالنىڭ ئىگىسىگە ھۆرمەت قىلغانلىقتىن ھارام بولىدۇ.

سېنىڭ: اللہ تائالا مەزكۇر ئايەتنىڭ ئاخىرىنى بېشى بىلەن باغلاپ بايان قىلغان دېگەن سۆزۈڭ بولسا، قايىل قىلىنارلىق ئەمەس. چۈنكى، ئايەتنىڭ بېشى ئاممىباب مەنىنى، ئاخىرى خاس مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئاخىرىنىڭ خاس مەنە ئىپادىلىشى بېشىنىڭ ئاممىباب مەنە ئىپادىلىشىگە توسقۇنلۇق قىلمايدۇ. بەلكى ئاممىباب مەنە بولسۇن ياكى خاس مەنە بولسۇن ئۆز ھۆكمىنى جارى قىلدۇرىۋېرىدۇ.

سېنىڭ: ھۆر ئادەم قۇلنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەيدۇ دېگەن سۆزۈڭگە كەلسەك، مەن قايىل ئەمەس. بەلكى ئۇ قىساس ئېلىش ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ. سەن توغرا بولمىغان دەۋانى ئوتتۇرىغا قويدۇڭ.

ئەمما سېنىڭ: اللہ تائالا: ﴿قاتىل ئۈچۈن (دىنىي) قېرىندىشى تەرىپىدىن بىرنەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا﴾ دېدى دېگەن سۆزۈڭگە كەلسەك، مەنمۇ شۇ قاراشتا. لېكىن بۇ ھۆكۈم كەچۈرۈم ھەققىدىكى خاس ھۆكۈمدۇر. بۇ ھۆكۈم قىساسنىڭ ئاممىباب بولغان ھۆكمىنى مەنئى قىلمايدۇ...

ئىبنۇل ئەرەبى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سورۇندا ناھايىتى چوڭ بىر مۇنازىرە بولدى. بىز بۇنىڭدىن نۇرغۇن پايدىلارغا ئېرىشتۇق. بۇ پايدىلارنى «نۇزھەتۇننازىر» دېگەن كىتابتا بايان قىلدۇق.»[①]

ئىككىنچى ھۆكۈم

ئەگەر ئاتا بالىسىنى ئۆلتۈرۈپ قويسا ئۆلتۈرۈلەمدۇ؟

كۆپچىلىك ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئەگەر ئاتا بالىسىنى ئۆلتۈرۈپ قويسا ئۆلتۈرۈلمەيدۇ، چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاتا بالىسىنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلمەيدۇ»[①] دېگەن.

[①] ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 61 ــ 62 ـ بەتلەر.

www.munber.org

ئىمام جەسساس مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھۆكۈم ھەققىدىكى خەۋەر ناھايىتى مەشھۇردۇر. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ساھابىلار ھازىر بولغان سورۇندا مۇشۇنداق ھۆكۈم قىلغان. ئۇلاردىن ھېچ بىرى بۇ ھۆكۈمگە قارشىلىق بىلدۈرمىگەن. بۇ ھۆكۈم ھەققىدىكى خەۋەر مۇتەۋاتىر خەۋەرنىڭ ئورنىدا ھېسابلىنىدۇ.»[2]

ئىمام مالىك مۇنداق دەيدۇ: «ئاتا بالىسىنى يېنىچە ياتقۇزۇپ بوغۇزلىغانغا ئوخشاش قەستەن ھالەتتە ئۆلتۈرسە، ئۆلتۈرۈلىدۇ.»[3]

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئىمام مالىكنىڭ مەزھىبىدە ئەگەر ئاتا بالىسىنى يېنىچە ياتقۇزۇپ بوغۇزلىغانغا ياكى ئۆلگەنگە قەدەر سولاپ قويغانغا ئوخشاش قەستەن ئۆلتۈرسە، ئۇنىڭ چوقۇم ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىدا ھېچ ئىختىلاپ يوق. ئەگەر ئۇ بالىسىنى ئەدەپلەپ قويۇش ۋە غەزەپلىنىش يۈزىسىدىن قورال بىلەن ئاتقان بولسا، ئۆلتۈرۈلمەيدۇ. لېكىن دىيەت ئېغىر قويۇلىدۇ.»[4]

كۈچلۈك قاراش

بىز يۇقىرىدا بايان قىلغان دەلىلگە ئاساسەن كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشى كۈچلۈكتۇر. چۈنكى، ئاتىنىڭ بالىسىغا بولغان مېھرىبانلىقى ئۇنى بالىسىنى قەستەن ئۆلتۈرۈشكە قەدەم قويۇشتىن توسۇپ قالىدۇ. بۇ ھۆكۈمنىڭ دەل ئەكسىچە بولغاندا يەنى بالا ئاتىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتسە، ئۇ ئۆلتۈرۈلىدۇ. بۇنىڭدا ھېچقانداق ئىختىلاپ يوق.

شاشى مۇنداق دەيدۇ: «ئاتا بالىنىڭ پەيدا بولۇشىغا سەۋەب بولغان تۇرسا، ئۇ قانداقمۇ ئۇنىڭ يوقىلىشىغا سەۋەب بولسۇن؟!»

ئۈچىنچى ھۆكۈم

بىر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن كۆپ ئادەم ئۆلتۈرۈلەمدۇ؟

فىقھشۇناسلار ئەگەر كۆپ ئادەم بىرلىشىپ بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتسە، ئۇلار ئۇنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلەمدۇ؟ دېگەن مەسىلىدە مۇنداق ئىككى خىل قاراشقا كەلگەن:

كۆپچىلىك ئۆلىمالار ۋە ئەبۇ ھەنىفە، مالىك، شافىئىي، ئەھمەد قاتارلىق تۆت ئىماملار: بىر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن كۆپ ئادەم ئۆلتۈرۈلىدۇ، دەپ قارايدۇ.

---

[1] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 168 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 231 ـ بەت. ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 64 ـ بەت.

[2] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 168 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 231 ـ بەت.

[3] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 168 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 231 ـ بەت.

[4] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 231 ـ بەت. ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 65 ـ بەت.

زاھىرى مەزھىبىدىكىلەر ۋە ئىمام ئەھمەدتىن رىۋايەت قىلىنغان يەنە بىر رىۋايەت بولسا: بىر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن كۆپ ئادەم ئۆلتۈرۈلمەيدۇ، دەپ قارايدۇ.

زاھىرى مەزھىبىدىكىلەرنىڭ دەلىللىرى

1 ـ زاھىرىلەر: ﴿ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾ دېگەن قىساس ئايىتىنى دەلىل قىلىپ، بۇ ئايەت قىساستا باراۋەرلىكنى ۋە ئوخشاشلىقنى شەرت قىلغان، بىر ئادەم بىلەن كۆپ ئادەمنىڭ ئارىسىدا باراۋەرلىك يوق، دەيدۇ.

2 ـ ئۇلار اللہ تائالانىڭ: ﴿ئۇلار (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادى) غا تەۋراتتا شۇنداق بەلگىلىدۇقكى، جانغا جان (يەنى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگەن ئۆلتۈرۈلىدۇ)﴾[①] دېگەن سۆزىنى دەلىل قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: بىر جانغا بىر جان ئۇدۇل كېلىدۇ، بىر جان ئۈچۈن كۆپ جان ئۆلتۈرۈلمەيدۇ. چۈنكى، مۇنداق قىلىش بۇ ئايەتكە خىلاپتۇر.

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ دەلىللىرى

1 ـ شۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ سەنئادا بىر ئوغۇل بالىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن يەتتە ئادەمنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغان ۋە: ئەگەر ئۇ بالىنى سەنئا خەلقى بىرلىشىپ ئۆلتۈرگەن بولسا، مەن ئەلۋەتتە پۈتۈن سەنئا خەلقىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇيتتۇم، دېگەن.

ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ زامانىدا ئۇنىڭ بۇ ھۆكمىگە ھېچ بىر ساھابە قارشى چىقمىغان. بۇنىڭ ئۆزى بىرلىككە كەلگەن ھۆكۈمگە ئوخشاش بولىدۇ.»[②]

2 ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئەگەر پۈتۈن ئاسمان ئەھلى ۋە پۈتۈن زېمىن ئەھلى بىر مۆمىننىڭ قېنىنى تۆكۈشكە شېرىك بولسا، ئەلۋەتتە اللہ ئۇلارنى دوزاخقا تاشلايدۇ.»[③]

ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار ئاخىرەت ئازابىدا ئورتاق بولغان يەردە، دۇنيا ئازابىدىمۇ چوقۇم ئورتاق بولىدۇ.

3 ـ ئۇلار يەنە مۇنداق دەيدۇ: شەك ـ شۈبھىسىزكى، اللہ: ﴿سىلەرگە قىساستا ھاياتلىق بار﴾ دەپ، قىساسنى ئىنسانلارنىڭ ھاياتىنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن يولغا قويغان. ئەگەر كىشىلەر بىر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن كۆپ ئادەمنىڭ ئۆلتۈرۈلمەيدىغانلىقىنى بىلسە، دۈشمەنلىشىپ قالغانلار ئۆزلىرىنىڭ دۈشمەنلىرىنى كۆپ ئادەم بىرلىشىپ ئۆلتۈرىدۇ.

[①] سۈرە مائىدە 45 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[②] ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 210 ـ بەت.
[③] بۇ ھەدىسنى ئىمام تىرمىزى ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 233 ـ بەت.

www.munber.org

ئاندىن ئۇلار ئۆلتۈرۈلمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىنسانلارنىڭ قېنىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ. زېمىندا زۇلۇم ۋە بۇزغۇنچىلىق تارايدۇ.

ئىبنۇل ئەرەبى مۇنداق دەيدۇ: «بىزنىڭ ئۆلىمالىرىمىز ئىمام ئەھمەدنىڭ: بىر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن كۆپ ئادەم ئۆلتۈرۈلمەيدۇ، چۈنكى، الله قىساستا باراۋەرلىكنى شەرت قىلدى، بىر ئادەم بىلەن كۆپ ئادەمنىڭ ئارىسىدا باراۋەرلىك يوق دېگەن سۆزىگە ﴿قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾ دېگەن ئايەتنى دەلىل قىلىپ مۇنداق ئىككى خىل جاۋاب بېرىدۇ:

بىرى، سۆزنىڭ لەۋزلىرىگە رىئايە قىلغاندىن قائىدە پرىنسىپقا رىئايە قىلغان ئەلا. ئەگەر كۆپچىلىك بىرلىشىپ بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتسە ئۆزلىرىنىڭ ئۆلتۈرۈلمەيدىغانلىقىنى بىلسە، ئەلۋەتتە دۈشمەنلىشىپ قالغانلار ئۆزلىرىنىڭ دۈشمەنلىرىنى باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ ئۆلتۈرىدۇ ۋە چېكىدىن ئېشىپ باشقىلارنى بەختسىزلىككە ئۇچرىتىش بەدىلىگە ئارزۇسىغا يېتىدۇ.

يەنە بىرى، قىساستىن مەقسەت كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆلتۈرگەننى ئۆلتۈرۈشتۇر. مۇنداق قىلىشتىن مەقسەت پەخىرلىنىش، يۈز ئابرۇينى ۋە كۈچنى كۆرسىتىش ئۈچۈن بىر ئادەمنىڭ قىساسىنىڭ بەدىلىگە يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرۈشكە ئادەتلەنگەن ئەرەبلەرگە رەددىيە بېرىش ئۈچۈندۇر. شۇڭا الله قىساستا باراۋەر ۋە ئادىل بولۇشقا بۇيرۇغان. بۇ پەقەت ئۆلتۈرگەننى ئۆلتۈرۈش بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ.»[1]

تۆتىنچى ھۆكۈم

جىنايەتچى قىساس ئېلىنغاندا قايسى ئۇسۇلدا ئۆلتۈرۈلىدۇ؟

فىقھشۇناسلار جىنايەتچىنى قانداق ئۇسۇلدا ئۆلتۈرۈش مەسىلىسىدە مۇنداق ئىككى خىل قاراشقا كەلگەن:

بىرى، ئىمام مالىك ۋە شافىئىينىڭ قارىشى ۋە ئىمام ئەھمەدنىڭ بىر رىۋايەتتىكى قارىشى بولۇپ، ئۇلار: قاتىل ئۆلتۈرۈلگۈچىنى قايسى شەكىلدە ئۆلتۈرگەن بولسا، قىساس شۇ شەكىلدە بولىدۇ. مەسىلەن: كىمكى بىرىنى سۇغا غەرق قىلىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسا، ئۇمۇ سۇغا غەرق قىلىنىدۇ. كىمكى بىرىنىڭ بېشىنى تاش بىلەن ئېزىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولسا، ئۇنىڭمۇ بېشى تاش بىلەن ئېزىپ ئۆلتۈرۈلىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇلار: ﴿قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾ دېگەن ئايەتنى دەلىل قىلىپ، بۇ ئايەت قىساستا ئوخشاش بولۇشنى ۋاجىپ قىلىدۇ، قاتىل قانداق ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭدىنمۇ شۇ بويىچە قىساس ئېلىنىدۇ، دەيدۇ.

---

[1] ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 65 ـ بەت. ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 170 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 232 ـ بەت.

ئۇلار يەنە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ مۇنۇ ھەدىسىنى دەلىل قىلىدۇ: «بىر يەھۇدىي بىر ئايالنىڭ بېشىنى تاش بىلەن ئېزىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالاممۇ ئۇنىڭ بېشىنى تاش بىلەن ئېزىپ ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى.»[1]

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ۋە ئىمام ئەھمەد يەنە بىر رىۋايەتتە: قاتىل پەقەت قىلىچ بىلەن ئۆلتۈرۈلىدۇ. چۈنكى، قىساسنىڭ تەلىپى بىر جان ئۈچۈن يەنە بىر جاننى يوق قىلىشتىن ئىبارەتتۇر دەپ قارايدۇ.

ئۇلار: «قىساس پەقەت قىلىچ بىلەن ئېلىنىدۇ»، «قۇلاق بۇرۇننى كەسمەڭلار» ۋە «ئەگەر قاتىلنى ئۆلتۈرسەڭلار ياخشى ئۇسۇل بىلەن ئۆلتۈرۈڭلار. ئەگەر بىرەر ھايۋاننى بوغۇزلىساڭلار ياخشى ئۇسۇل بىلەن بوغۇزلاڭلار» دېگەن ھەدىسلەرنى دەلىل قىلىپ: ئەگەر ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ھەدىسى توغرا بولسا، ئۇ «قۇلاق بۇرۇننى كەسمەڭلار» دېگەن ھەدىس بىلەن مەنسۇخ بولىدۇ، دەيدۇ.

ئۇلار يەنە مۇنداق دەيدۇ: قاتىلنى قىلىچ بىلەن ئۆلتۈرمەستىن كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈش، ئەزالىرىنى پارچىلاپ ئۆلتۈرۈش، تاش بىلەن ئېزىپ ئۆلتۈرۈش، ئۆلگەنگە قەدەر سولاپ قويۇپ ئۆلتۈرۈش ۋە مۇشۇنىڭغا ئوخشىغان ئۆلتۈرۈشلەر چېكىدىن ئاشقانلىق بولىدۇ. چۈنكى، اللە تائالا: ﴿شۇنىڭدىن كېيىن، چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن ئادەم قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ﴾ دەيدۇ.

رىۋايەت قىلىنىشىچە، قاسىم ئىبنى مەئن بىلەن شەرىك ئىبنى ئابدۇللاھ مەلۇم بىر سۇلتاننىڭ ھۇزۇرىغا كىرگەن. سۇلتان ئۇنىڭدىن: بىرىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويغان ئادەم ھەققىدە نېمە دەيسەن؟ دەپ سورىغان. ئۇ: قاتىلمۇ ئوق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلىدۇ، دەپ جاۋاب بەرگەن. سۇلتان: ئەگەر بىر تال ئوق بىلەن ئۆلمىسىچۇ؟ دېگەن. ئۇ: ئىككىنچى ئوق ئېتىلىدۇ، دېگەن. سۇلتان: سىلەر ئۇنى نىشان قىلىۋالامسىلەر! ھالبۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جېنى بار نەرسىنى نىشان قىلىۋېلىشتىن توسقان ئەمەسمۇ؟[2] ھەنەفى ۋە ھەنبەلى مەزھىبىدىكىلەرنىڭ قارىشى كۈچلۈكتەك قىلىدۇ، توغرىسىنى اللە بىلگۈچىدۇر، دېگەن.

بەشىنچى ھۆكۈم

قىساس ئېلىش ئىشىغا كىم ئىگە بولىدۇ؟

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «پەتىۋا بەرگۈچى ئىماملار ھېچكىمنىڭ ئۆزىنىڭ ھەققى ئۈچۈن ھاكىمسىز قىساس ئېلىشىنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكىگە بىرلىككە كەلگەن. كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىدىن قىساس ئېلىش ھوقۇقى يوق. بۇ ھاكىمنىڭ ياكى ھاكىم مۇشۇ

[1] دەلىللەرنى تەپسىلى كۆرۈش ئۈچۈن ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 186 ـ بەتكە، ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىير فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 181 ـ بەتكە ۋە «ئەلفىقھۇ ئەلەلمەزاھىب ئەلئەربەئە» ناملىق كىتابقا قاراڭ.

[2] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 286 ـ بەت.

www.munber.org

ئىشقا تەيىنلىگەن ئادەمنىڭ ئىشىدۇر. شۇڭا الله ھاكىمنى كىشىلەرنىڭ بىر - بىرىدىن قوللىرىنى يىغىشى ئۈچۈن بەلگىلىگەن.»①

ئايەتلەر كۆرسىتىدىغان ئەھمىيەتلىك نۇقتىلار

1 - الله مۆمىن بەندىلىرىگە ئۇلارنىڭ مەنپەئىتى ۋە بەخت - سائادىتى ئۈچۈن قىساسنى پەرز قىلىپ بەلگىلىگەن.

2 - قىساس جىنايەتلەرنى ئازلىتىپ، دۈشمەنلىشىشكە خاتىمە بېرىدۇ ۋە جىنايەتچىلەرنى تەربىيىلەيدۇ.

3 - قىساستا ئىنسانلارنىڭ ھاياتىنى قوغداپ قالغىلى، ئۇلارنىڭ يەككە ۋە توپلىشىپ ياشىشىنى ھىمايە قىلغىلى بولىدۇ.

4 - قاتىل ئەمەس كىشىگە چېقىلىش جاھىلىيەت دەۋرىگە مەنسۇپ ئەسەبىيلىك بولۇپ، ئىسلام بۇنىڭغا قاتتىق قارشى تۇرىدۇ.

5 - ھەددىدىن ئېشىش، زۇلۇم قىلىش ۋە دۈشمەنلىشىشنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن قىساس ئېلىشتا ئوخشاش بولۇش ۋاجىپتۇر.

6 - ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرى قاتىلنى ئەپۇ قىلىپ قىساس ئېلىشنىڭ ئورنىغا دىيەت ئېلىشنى قوبۇل قىلسا، قاتىلنىڭ ئىگىلىرىنىڭ دىيەتنى ئارقىغا سوزماستىن ۋە كېچىكتۈرۈۋەتمەستىن بېرىشى ۋاجىپتۇر.

7 - جازانى يېنىكلىتىش الله نىڭ مۆمىن بەندىلىرىگە قىلغان رەھمىتى بولۇپ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ الله قا شۈكۈر قىلىشى ۋاجىپتۇر.

ئايەتلەرنىڭ ھېكمىتى

ھەممىگە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى، ھەممە ئىشنى ھېكمەت بىلەن قىلغۇچى ۋە ھەممىنى تولۇق بىلىپ تۇرغۇچى الله قىساسنى يولغا قويدى ۋە ئىنسانلارنىڭ قېنىنى قوغداش، بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ جېنىنى ھىمايە قىلىش، پىتنىگە بۆشۈكىدىلا خاتىمە بېرىش ئۈچۈن قىساسنى ئىجرا قىلىشنى ھوقۇقدارلارغا ۋاجىب قىلدى.

جىنايەتچىنى ئۆتكۈزگەن جىنايىتى ئۈچۈن جازالاش ئۇنى ۋە باشقىلارنى جىنايەت ئۆتكۈزۈشتىن توسىدۇ، شۇنداقلا ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنى ۋە دۈشمەنلەشكۈچىلەرنى توسىدۇ. ئەگەر بىرى بىر قېرىندىشىنى ئۆلتۈرمەكچى ياكى سولاپ قويماقچى بولغاندا

① ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئۇ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 - جىلد، 237 - بەت.

قىساستىن قورقۇپ ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن يانىدۇ. قىساس بىلەن ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ھاياتىنى، ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەمنىڭ ھاياتىنى ۋە جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

ئەگەر تاجاۋۇز قىلغۇچى جازاغا ياكى ھېسابقا تارتىلماي ئەركىن يۈرۈۋەرسە، بۇ پىتنە قوزغاشقا ۋە تىنچلىقنىڭ بۇزۇلۇشىغا ئېلىپ بارىدۇ. شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەت قىساس ئېلىش ئۈچۈن بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قېنىنىڭ تۆكۈلۈشىگە دۇچ كېلىدۇ. تۆكۈلگەن قان ئۈچۈن غەزەپلىنىش ئىنساننىڭ خاراكتېرىگە سىڭىپ كەتكەن نەرسىدۇر. ئىسلام دىنى بۇنىڭغا ئەھمىيەت بېرىپ، دىللاردىن ئۆچمەنلىكنى چىقىرىپ تاشلاش، زۇلۇم قىلىش، ماجرالىشىش ۋە دۈشمەنلىشىشنىڭ سەۋەبلىرىگە خاتىمە بېرىش ئۈچۈن قىساس ئېلىش ھۆكمىنى بەلگىلىدى.

ئىسلام دىنى قىساس ئېلىشنى پەرز قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئەپۇ قىلىشنى ياخشى قىلىپ كۆرسەتتى ۋە ئۇنىڭ چېگرالىرىنى بەلگىلەپ بەردى. قىساس ئېلىشقا ئادىللىق بىلەن قارار قىلغاندىن كېيىن ئەپۇ قىلىشقا چاقىرىلىدۇ. بۇ ئېسىل ئەخلاققا قىلىنغان چاقىرىق بولۇپ، ياخشىلىق قىلىش چەك ـ چېگرىسى، ئۆچىدە بولىدۇ. ھەرگىز ئىنساننىڭ تەبىئىتىگە بېسىم قىلىش ۋە ئۇنى تاقەت كەلتۈرەلمەيدىغان نەرسىگە زورلاش ئۈچۈن ئەمەس. ﴿قاتىل ئۈچۈن (دىنىي) قېرىنداشلىق تەرىپىدىن بىرنەرسە كەچۈرۈم قىلىنسا (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى قاتىلدىن دىيەت ئېلىشقا رازى بولۇپ قىساس ئېلىشتىن ۋاز كەچسە، ئۇ، جىنايەتچىدىن دىيەتنى) چىرايلىقچە تەلەپ قىلىشى لازىم، (جىنايەتچىمۇ دىيەتنى) ياخشىلىقچە (يەنى كېچىكتۈرمەستىن، كېمەيتىۋەتمەستىن تولۇق) بېرىشى لازىم﴾.

ھەممىگە ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى، غالىب ۋە بۈيۈك اللہ ھېكمەت بىلەن بەلگىلەنگەن بۇ جازا ھۆكمىنى ئىنتىقام ئېلىش دەرىجىسىدىن گۈزەل ئەخلاق دەرىجىسىگە يۆتكىدى. ئىسلام دىنى كېلىشتىن ئىلگىرىكى جازا ئىنتىقام ئېلىش بولۇپ، گۇناھكارلاردىن جەمئىيەت ئىگىلىرى ئىنتىقام ئالاتتى ياكى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرى ئۆلتۈرگۈچىنىڭ ئىگىلىرىدىن ئىنتىقام ئالاتتى. ئۇلار بىر جاننىڭ ئورنىغا بىرقانچە بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ جېنىنى ئېلىپ نۇرغۇن جاننىڭ قېنىنى تۆكمىگىچە رازى بولمايتتى. ئۇلار بەزىدە بىر ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن يۈز ئادەمنىڭ جېنىنى ئالاتتى.

اللہ قىساس ئېلىشتىن مەقسەت جەمئىيەتنى ئىسلاھ قىلىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى: ﴿ئى ئەقىل ئىگىلىرى! سىلەرگە قىساستا ھاياتلىق بار (يەنى كىشى بىراۋنى ئۆلتۈرگەن تەقدىردە ئۆزىنىڭمۇ ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىنى بىلسە، ئۇ، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن يانىدۇ، شۇنىڭ بىلەن، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ، ئۇ ئۆلتۈرمەكچى بولغان ئادەممۇ ئۆلۈشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ)﴾ اللہ ھەرگىزمۇ سىلەرگە قىساستا ئىنتىقام ئېلىش بار، دېگەن ئەمەس.

www.munber.org

دۆلەت قانۇن تۈزگۈچىلەردىن بىر قىسىملىرىنىڭ دىللىرى يۇمشاپ، قاتىلنى ئۆلتۈرۈشنى ۋەھشىيلىك، دەپ قارايدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ ئۆلتۈرمەيدۇ. ئەسلىدە ئىچ ئاغرىتىشقا، ھېسداشلىق ۋە مېھرىبانلىق قىلىشقا تېگىشلىكى ناھەق ئۆلتۈرۈلگەن كىشى ئىدى. ئەگەر ئۇلار قاتىلغا ئىچ ئاغرىتسا، بۇزغۇنچى گۇناھكارلارنى جەمئىيەتكە زومىگەرلىك قىلىشدىن كىم توسۇپ قالالايدۇ! بۇگۈنكى كۈنلەردە كۆپىيىپ كېتىۋاتقان ۋە جەمئىيەتكە تەھدىت سېلىۋاتقان بۇلاڭچىلىق، ئوغرىلىق، ئادەم ئۆلتۈرۈش قاتارلىق ئىشلار قانداق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ؟

ئۇلار بۇ مەسىلىگە ھەقىقەتەن توغرا بولمىغان پىكىر ۋە تار نەزەر بىلەن قارايدۇ. ئەگەر ئۇلار ئاقىلانە ۋە توغرا پىكىر بىلەن ئەتراپلىق كەڭ دائىرىدە قارىغان بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە، بۇ ئۇممەتكە مېھرى شەپقەت قىلىپ، گۇناھكارلارنى قاتتىق جازالىغان بولاتتى. شەك ـ شۈبھىسىزكى، ئىنسانلارغا ھەقىقىي ئىچ ئاغرىتىدىغان كىشى ئۇلار ئارىسىدا يامانلىقنى ئازايتىشقا ۋە چېكىدىن ئاشقۇچىلارنى قىلمىشىدىن توسۇشقا ھەرىكەت قىلىدۇ.